

LEVENT CANTEK • Türkiye'de Çizgi Roman

LEVENT CANTEK 1969 Ankara doğumlu. Bilkent Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Lisans eğitimi aldı, Gazi ve Ankara Üniversitelerinde Gazetecilik yüksek lisans ve doktorası yaptı. 2007 yılında üniversiteden istifa ederek İletişim Yayınları'nda Türkçe edebiyat editörü olarak çalışmaya başladı. 2018 yılında emekli oldu, film ve dizi senaryoları yazarak hayatını sürdürüyor.

Kitapları: *Türkiye'de Çizgi Roman* (İletişim Yayınları, 1996), *Markopaşa, Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (İletişim Yayınları, 2001), *Karaoğlan, Erotik ve Milliyetçi Bir İkon* (Oğlak-Maceraperest, 2003), *Çizgili Hayat Kılavuzu* (der. İletişim Yayınları, 2002), *Çizgili Kenar Notları* (der. İletişim Yayınları, 2007), *Cumhuriyetin Buluş Çağı* (İletişim Yayınları, 2008), *Anadolu Masalları* (Dipnot Yayınları, 2009), *Şehre Göçen Eşek* (İletişim Yayınları, 2011), *Dumankara* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2013), *Emanet Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2014), *Uzak Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2015), *Kuş Epeği* (İletişim Yayınları, 2017), *Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür* (Levent Gönenç ile birlikte, YKY, 2017), *1951* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2018).

İletişim Yayınları 371 • Araştırma-İnceleme Dizisi 58

ISBN-13: 978-975-05-0926-1

© 1995 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-5. Baskı 1996-2019, İstanbul

6. Baskı 2024, Ankara (İsteğe Bağlı Dijital Baskı)

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızıllırmak

DİZİN Nihal Boztekin

BASKI ve CILT Meteksan Matbaacılık · SERTİFİKA NO. 46519

Beytepe Köyü Yolu, No. 3 Bilkent, Çankaya 06800 Ankara

Tel: 312.266 44 10

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEVENT CANTEK

Türkiye'de Çizgi Roman

GENİŞLETİLMİŞ BASKI

Anne ve Babama

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
İkinci Baskıya Önsöz	15
Giriş: Popüler Kültür ve Çizgi Roman.....	17
Başlangıcından İkinci Dünya Savaşı'na.....	31
Otuzlu Yıllar: Çizgi Romanın Türkiye'ye Girişi.....	45
Kırklı Yıllar: Kopya Dönemi.....	69
Ellili Yıllar: Patlamanın Arefesinde.....	93
1960'lar ve Dünya Çizgi Romanı.....	167
Altmışlar... ..	169
Dünya Çizgi Romanı (1970-1995).....	203
Yetmişler: Zıtların Keskinliği.....	207
Tükenişin Onbeş Yılı (1980-1995).....	241
Qua Vadis?.....	309
Türkiye'de Çizgi Romanın Zaman Dizini (1929-2013).....	333
Kaynakça.....	353
Dizin	359

ÖNSÖZ

Yer İstanbul, Kandilli Rasathanesi.

Alex Raymond oğlu Flash Gordon, nam-ı diğer Baytekin dünya'yı kurtarmak için hain Ming'le mücadeleye başlıyor. İlk serüven, ilk iyi ve kötü... Ve inanılmaz düşler ilk kez sarı sayfalarda...

Başlıyoor... Otuz iki kısım tekmili birden...

Ülkemizde altmış yılı aşkın süredir çizgi roman var. Çizgi romanın varolma süreci içinde geçtiği dönemeçler ve önemli kilometre taşları, Cumhuriyet'in ilk kuşaklarının çocukluk düşlerinden günümüze dek uzanıyor. "İlk"lerden geleneğe, giderek modernlere ve daha da öte post-modern emarelere... Ülkemiz çizgi romanı farklı türleriyle ve çeşitli sanatçılarıyla, arz-talep dengesine oturmuş anonim bir anlatım geleneğine sahip. Bu genellemenin sacayağını oluşturan tarihte tümevarımsal bir rotayla Türk çizgi romanını inceliyorum elinizdeki kipta.

Çocukluğum çizgi romanlarla dolu geçti. Sürekli olarak onları okuyordum. Yasaklamalar, cezalar ve ayıplamalara rağmen tuhaf bir inatçılıkla çizgi ro-

man okumayı sürdürüyordum. Çocukluğumun ilk nihai kararlarından biri o çizgi roman kahramanları gibi olmaktı. Olamadım. Sonra çizgi romancı olmaya karar verdim. İlkokulda dergiler yapıp kiralamaya başladım (satamıyordum, zira elimdeki dergiler-defterler tek örnekti). En has kahramanım o günlerin gözde yerlisi Yüzbaşı Volkan'a öykünen Türkoğlu'ydu. Kaçınılmaz olarak o da yüzbaşiydi. Yayınevimizin adı da yerinde bir kararla Pilot'tu. O zamanlar Yunanlılarla hep savaşırdık. Cüneyt Arkın'ın uçan tekmeleri vardı. Belgin Doruk'la Ayhan Işık haftada üç beş gün yayın yapan televizyonda yarım yamalak öpüşüyorlardı. Ben bakmıyordum. Utanırdım. Hem zaten ona hiç itiraf edemesem de Figen diye bir kızı seviyordum. Ona ihanet edemezdim. Suzi gibi çilleri olan bir dünya tatlısıydı. Evlerinde *Asteriks* ciltleri vardı. Sonra İstanbul'a taşındılar. Ben de başka kızlara âşık oldum (yine acı çektim). Ama aklımdan hiç çıkmayan bir şey vardı. O tertemiz yürekli arkadaşlarım, çizgi romanlar... Nasıl yapacağımı bilmiyordum, fakat ben çizgi roman-cı o-la-cak-tım. Bu Zagor Tenay'ın sözü gibi bir şeydi. Kutsaldı. Yalansız, dolansız bir yemindi.

İlk gördüğüm çizgi roman *Tommiks*'ti. Tezsem sünnetimde "vakit geçirsin, resimlerine baksın" diye almıştı. Kendi paramla ilk aldığım *Mister No*'ydu. İlk sayıydı. Abimin sırtına çıkarak dolaptan kumbaramı almıştım. Onu epey bir zaman sallayarak para çıkartmıştık. Beni kandıran abimdi. Hem ilk sayıyı merak ediyor, hem benim paramı kullanıyordu. Daha da ilginç ben okuma yazma bilmiyordum. Neyse ki o bana hem okudu hem anlattı. Uçağını tekmeleyen bir adam vardı, şöyle diyordu: "Çalışsana canına yandığım..." Sonraları çizgi roman'ın çocukların ahlâkını bozduğuna dair bilimsel yazılar okudum. Aklım balığ olmuştı. Ben bol bol küfür ederdim. Yaşadığım yerde argo öfkeydi, boşalmaydı, mizahtı. Buna rağmen asla "Melun" veya "Hay canına" türünden şeyler kullanmadım. Gülerdik bunlara... Çocukken de gülerdik. Komiklik olsun diye yapardık. "Smack", "pack" diye şakadan yumruklaşıp, zıprıca gülüşürdük.

İlkokulda da haylazdım. Derste sürekli *Volkan*, *Zagor*, *Mister No* okuyordum. Hakkı Baş-

çavuş'a, Çiko'ya, Jerry Drake'e gülüyordum. Derken birgün öğretmenim beni yakaladı. Allahtan elimde *Robin Hood* romanı vardı. Allahtan diyorum çünkü elimde bir çizgi roman (pardon *Teksas Tommiks*) yakalasa vay bana! Tokadı kodu mu fakir sümüğü gibi yapıştırırdı. Yine de kafama anahartlığıyla iki üç defa vurup "salak" dedi. Sonra annemi çağırıp "Hanımefendi, çocuğunuz çok fazla hayalperest, tehlikeli olabilir" türünden şeyler söylemiş. 12 Eylül öncesi yani, kritik. Eh, annem malını biliyordu, pek üstünde durmadı.

İlk aboneliğim *Tarkan*'la oldu. Üç aylık abone oldum. Nedendir bilmiyorum bir buçuk seneye yakın dergiyi yolladılar. *Tarkan*'a bayılıyordum. Hemen "Süvari" diye bir kahraman yaratmam da onun yüzündendi. Gerçi kurt, it, köpek türünden bir şeyler çizemiyordum. Sekiz dokuz yaşında falandım. En az Sezgin Burak kadar çizmek istiyordum. Olmuyordu. Bu arada *Hürriyet*'te *Tarkan*'ın "Milano'ya Giden Yol" adlı macerası başladı. Çıldırıldım. O aralar *Milliyet* alıyoruz. Gazete iki lira, benim haftalığım on lira ya da onun gibi bir şey, alamıyorum. Okuyamıyorum. Artık her hafta dayımlara taşıyorum. Atılmış, kalan gazetelerden *Tarkan*'ları kesip saklıyorum. Ama kimseye de *Hürriyet*'leri ayırın, atmayın, saklayın falan diyemiyorum. Otur deresine çalış, diyecekler. Bunalacağım. "Milanoya Giden Yol" "MS. 452 yılında..." diye başlamıştı. Aynı şekilde başlayan kimbilir kaç öykü çizdim! Sonra olanlar oldu. Sezgin Burak intihar etti. Öykü yarım kaldı. Alışık olmadığım bir ölümdü. Hem sonra *Tarkan* n'olacaktı? Gazeteler "Tarkan'ın babası öldü" diye yazıyorlardı. Oturup uzun uzun sessizce ağladım. Bu ilk ağlayışım değildi. Zengin ve Yoksul'daki Tom için, sonra Ayhan Işık için de ağlamıştım. Bütün iyiler birer birer gidiyordu. Direnmeliydim. Kazananın değil kaybedenin yanında olmalıydım. Bütün zayıfları, güçsüzleri, muhtaçları ve fakirleri korumalıydım. Mahallede bana "Reis Volkan" diyorlardı. Karşı apartmandaki kötülerini altediyor, eğer af dilerlerse bırakıyordum. Silahsız birine asla dokunamazdım.

Yaşamımda ufak tefek değişiklikler de olmaya başladı. Örneğin ben de

her çocuk gibi futbolla ilgilenme emareleri gösterdim. Beşiktaşlı oldum. Fenerbahçe ve Galatasaray zengin oldukları için hep şampiyon oluyorlardı. Oysa o küme düşmekten sıyrılıyordu. Herkes onun için kibrit çakıyordu. Tamamı arabacıydı. Benim ilgime ve sevgime muhtaçtılar. Beşiktaş'ı boşuna seçmemiştim. Herkesin taraftar olması farklıdır. Çoğunluk tercihini kendinden evvelki kuşağın, büyüklerinin beğenilerine göre belirler. Ama sanıyorum çizgi roman kalıpları yüzünden takım seçenlerin sayısı azdır.

Sonraları tanıştığım tüm çizgi romancılar, koleksiyoncular ve bu tür işlerle ilgili insanların çeşit çeşit ilginçlikleri olduğunu gördüm. Bunlar, onları en yakınlarım kadar sevmemi sağlayan, en önemli ayrıntılardı. Örneğin Türkiye'nin yaşayan en eski çizgi romancısı Şahap Ayhan yaşadığımız değişim (!) yıllarında kaybolmaya yüz tutmuş mohikanlardan... Aşırı dürüst, titiz, sözüne sadık ve güvenilir bir çizer olarak tanınıyor. Reklamı hiç sevmiyor. Gösterdiği o korkunç tevazu yüzünden bir türlü fotoğraf çekmeye bile ikna edemedim onu. Çekebildiklerimde de yüzünü gayrı ihtiyari sakladı. Ellilerde yaptığı "İstiklal Harbi" adlı çalışması için yapılan olağanüstü reklamdan ne kadar rahatsız olduğunu anlatıyor. Aslında onun çizdiği kahramanlardan pek bir farkı yok. Aynen onlar gibi yaşamış. Altunizade'de bugün yıkılmış olan eski evini kendi inşa etmiş. Çalışma odasına açılan dehlizler, tüneller yapmış. Onun bu absürd yaşam tarzı yakın arkadaşı, mizah yazarı Suavi Sualp'e defalarca konu olmuş. Şahap Amca da bunun farkında. Kendi de gülüyor. Ama haksızlıklara elinden geldiğince karşı koymayı hep sürdürmüş. Sokaktaki güçsüz hayvanları korumak için veya evine giren hırsızlar için "Fatih döneminden kalma" okuyla yayını kullanmakta tereddüt etmemiş. Nallamış hepsini! Onun dünyasında iyiler hep kazanıyor. Kazanmalı da!

İlk aşkımdan söze girmiştim. Yıllar sonra üniversitedeyken (o uzun tekrar yıllarının birinde) beni mülakata alan bir hoca sormuştu: "İyi de bu kadar şeyi niye yaptın? Niye çizgi romanla uğraşıyorsun? O zaman sözler yüreğimden dilime vurdu. "Aşk" dedim. "Aşk için". Adamcağız belki daha kapsamlı bir cevap bekliyordu. Israrla yine sordu. "Aşk ama niye aşk?" Mülakatlar herhalde böyle oluyordu. "Peki" dedim, "siz bir kıza âşık olsanız, ben bu kıza niye âşık oldum diye kendinize sorar mısınız? Aşk bu yani, kördür falan". Son sözleri söylemedim aslında. Sizi güldürmek için yazdım. Ama Hoca gülümsedi. "Üniversite aşk değil evlilik" dedi. Bana uzun uzun insanın burada hiç de hoş gitmeyecek işleri yapmak zorunda kalacağını, okula bağlı yükümlülükleri anlattı. O aralar okulda kalıp yüksek lisans yapma niyetindeydim. Konuşmalardan bir hayli etkilendim. Sonraları bu aşka, kendime ve çizgi romancılığımın dair ayrıntıları uzun uzun düşündüm. "Son Öğüt", stüdyo çabaları, çizgi roman dünyasının insanlarıyla röportajlar, *Rr*, *Joker*,

Koloni, *Korsan* gibi, çizgi roman macerama ilişkin dönemeçler düştü aklıma... Bunca zamandır neye yarayacağını bilmeden, isteriyle çizgi roman üzerine yazıyordum. Bir yere ulaşmalıydım. Ne var ki beğenilmeme korkusu beni kısıtlıyordu. Öte yandan ülkemizde bu konuda hiçbir şey yazılmamış olması da cezbediciydi. Bu cazibe, popüler kültür üzerine elitist yaklaşımlarıyla rahatça at oynatabilecek olanları da çekiyordu. Eleştirecek, örneklendirecek, sonuçta kendi kültür (ve grup) kimliklerini yücelteceklerdi. Ben de böyle olmasını hiç istemiyordum. Hem yıllardır “çizgi roman kitabı” diye diye ağzımda sakız etmiştim. Hummalı bir şekilde yazmaya başladım. Akademik olmanın kaçınılmaz kasvetli esrarından ve hani olur ya fazla avam olmanın zavallılığından kaçınmaya çalıştım. Niyetim, biraz ondan biraz bundan hesabı, okuyana keyif verecek bir kaçamak hazırlamaktı. Kimseyi hedeflemedim, kırmayı hiç düşünmedim.

Bu çalışmayı hazırlarken beni en çok endişelendiren geçmişte yayınlanmış çizgi romanların tümüne ulaşamama riskiydi. Konuya olan ilgimin dışında iyi kötü bir koleksiyonum da mevcuttu. Ancak benim yayınlandığını bildiğim, elimde mevcut olmayan yığınla yayın daha vardı. Belki benim bildiğimden fazlası bir şekilde fasılalarla yayınlanmıştı. Bu konuda herhangi bir kaynak yoktu. Çizgi romanlar üzerine gerekli bilimsel –ya da değil– incelemeler de yapılmamıştı. Çıkış yolu olarak gördüğüm kütüphanelere gitmeye başladım. Türkiye’de çıkan her yayının bir nüshası kanun ve nizam gereğince en azından Milli Kütüphane’ye gönderiliyor olmalıydı. Ancak yayınların oraya gönderilmelerine rağmen barındırılmadıklarını gördüm. Kütüphanede mevcut görünen yayınlar ortada yoktu. “Maalesef”, “tomikis tekisas mı? yok bizde”. İşin peşini bırakmadım. Bana verilen cevaplar küçük yalanlarımla değişmeye başladı. “Eğer biz bu kitapları çıkartırsak buralar çocukluk çocuk dolmaya başlar.” Onları hep onaylıyordum. “Tabii canım tomikis tekisas işte.” Bütün sevimliliğim ve titiz araştırmacı hallerimle, –müdüre de sorulduktan sonra– nihayet “okuyucuya verilmeyen” kitapların konulduğu bir kata çıkarıldım. Çizgi romanlar, ışığı yanmayan, kir pas ve beş parmak kalınlığında toz içinde bir depoda okunup atılan, kitap olarak bir değer taşımayan yayınların arasındaydı. Her şey yerlere dökülüp saçılmıştı. Yürümek için yine kitaplara basmak zorundaydınız. Orada bazen üzülerken bazen gülerken, bazen hırsızlık planları yaparak, vazgeçerek, ama inadım inat, bir köşede o ana kadar hiç görmediğim bir şey ile karşılaşacağımı umarak günler geçirdim. Yine de yetmedi. Yayınlanmış her kitaba ulaşabildiğimi sanmıyorum. Böyle bir iddiayı da başkalarına, başka kitaplara bırakıyorum. Bu kitap için söylenmesi gereken ilk şey bir tarih kitabı özelliklerine sahip olmamasıdır sanıyorum. En azından anlattığı konu yüzünden böyle bir iddiaya sırt çevirmesi gerekir. Benim yaptığım anlattığımız “öykü” içinde kendi tercih-

lerimi kullanarak bazı detayları bile bile kullanmamak (sacrifice) oldu. Anlattığım her şey bilgimin, zevkimin ve yorumumun sınırları içinde kalmıştır – hassasiyetle bilgilerinize arz olunur.

Son olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı; özel bir özveri gösteren Tanıl Bora'ya, bana her zaman destek çıkan gerçek dostum “uzaktaki arkadaşa”, “dayanmalısın, vazgeçemezsin” diyen çizgi romancı kardeşlerime, deliliklerimi hoşgörenlere, beni küçümseyip beğenmeyenlere, yazılarımı yayınlamayıp beni hırslandıranlara, zayıf notlar veren hocalarıma ve daha kimlere kimlere teşekkür ederim. Öptüm sizi. Sevgim dolusun yüreğinize...

Ankara, Balgat, 1995